והיא נתעברה מעומד דבר אחר שלתיאל שנשאל על אלתו [1]אל זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו **יהורה וחזקיה** בני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמי רבי ולא הוו קא אמרי ולא מידי אמר להו אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא כיון דאיבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר [2]והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל אמר להם בניי [6]קוצים אתם מטילין לי בעיניי א"ל רבי חייא רבי אל ירע בעיניך [3]יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות נכנס יין יצא סוד [4]א"ר חסדא אמר מר עוקבא ואמרי לה א"ר חסדא דרש מרי בר מר מאי דכתיב [3]וישקך ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו [7]אין צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיהו ועוד גלות יכניה קיימת דכתיב ביה בגלות יכניה [4]החרש והמסגר אלף חרש [8]כיון שפותחין הכל נעשו כחרשין מסגר כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין וכמה היו אלף עולא אמר שהקדים שתי שנים [5]לונושנתם א"ר אחא בר יעקב שמע מינה מהרה דמרי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתין הוו: לפיכך כו': תנו רבנן [9]אדם יחידי נברא ומפני מה שלא יהו המינים אומרין הרבה רשויות בשמים דבר אחר מפני הצדיקים ומפני הרשעים שלא יהו הצדיקים אומרים אנו בני צדיק ורשעים אומרים אנו בני רשע דבר אחר מפני המשפחות שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחיד מתגרות נבראו שנים על אחת כמה וכמה דבר אחר מפני הגזלנין ומפני החמסנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסין נבראו שנים על אחת כמה וכמה: ולהגיד גדולתו כו': תנו רבנן [10]להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה אבל הקדוש ברוך הוא טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו שנא' [6]תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי היא שנאמר [7]וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר תניא היה רבי מאיר אומר בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו בקול במראה ובדעת בקול ובמראה משום ערוה ובדעת מפני הגזלנין והחמסנין ת"ר [11]אדם נברא בערב שבת ומפני מה שלא יהו המינים אומרים שותף היה לו להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית דבר אחר שאם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית דבר אחר כדי שיכנס למצוה מיד דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואחר כך הכנים אורחין שנא' [8]חכמת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה [9]טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה [10]שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת חכמת בנתה ביתה זו מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמה חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה על גפי מרומי קרת [12]רבה בר בר חנה רמי כתיב על גפי וכתיב [11]על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא [12]מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו אמר הקדוש ברוך הוא מי פתאו לזה אשה אמרה לו דכתיב [13]נואף אשה חסר לב תניא היה ר' מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו שנאמר [14]גלמי ראו עיניך [6](וכתיב [15]כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ) אמר רב אושעיא משמיה דרב אדם הראשון

גופו

נכנס יין **יצא סוד.** הייגו דאמר כפ' הדר (עירובין דף סה.) המתייצב ביינו הרי יש בו מדעת שבעים זקנים שהסוד מתגבר על היין ואין כח ביין להוציא:

חצבה עמודיה שבעה. דבשבעה ימים נברא העולם שאע"פ שבששה ימים נברא העולם מ"מ היה חסר מנוחה עד שבא שבת בא מנוחה והייגו דכתיב (בראשית ב) ויכל אלהים ביום השביעי:

בתחלה על גפי. פ"ה מקום גבוה ובבסוף בבסרת נטרד על כסא וקשה דבכפ"ק דמס' ע"ז (דף יט.) משמע דכסא עדיף מגפי דדרש גבי תלמיד שבתחילה על גפי גולה ממקום למקום ובבסוף כשנעשה לאש ישיבה על כסא וכאן נמי יש לדרוש כן קודם שמזדווגה לו חוה על גפי כמו (שמות כא) אם בגפו יבא ובבסוף על כסא: וילדו

1. בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁשִׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר יְיָ בְּיַד חַגַּי הַנָּבִיא אֶל זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר: חגי א א
2. וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לְשֵׁנֵי בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לִיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם: ישעיהו ח יד
3. וַיִּשְׁקֵד יְיָ עַל הָרָעָה וַיְבִיאֵהָ עָלֵינוּ כִּי צַדִּיק יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ: דניאל ט יד
4. וְאֵת כָּל אַנְשֵׁי הַחַיִל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהַחָרָשׁ וְהַמְסֹגֵר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים עֹשֵׂי מִלְחָמָה וַיַּבִיאֵם מֶלֶךְ בָּבֶל גּוֹלָה בָּבֶלָה: מלכים ב כד טז
5. כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ: דברים ד כה
6. תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ: איוב לח יד
7. וְהֻמְּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר: איוב לח טו
8. חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה: משלי ט א
9. טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָּה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ: משלי ט ב
10. שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִּקְרָא עַל גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת: משלי ט ג
11. וְשִׁבְעָה לַפֶּתַח בֵּיתָהּ עַל כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת: משלי ט יד
12. מִי פֶתִי יָסֹר הֵנָּה חֲסַר לֵב אָמְרָה לוֹ: משלי ט ד
13. נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה: משלי ו לב
14. גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֹצָרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם: תהלים קלט טז
15. כִּי יְיָ עֵינָיו מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ לְהִתְחַזֵּק עִם לְבָבָם שָׁלֵם אֵלָיו נִסְכָּלְתָּ עַל זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמְּךָ מִלְחֲמוֹת: דברי הימים ב טז ט
כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה אֵלֶּה עֵינֵי יְיָ הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ: זכריה ד י

רבינו חננאל

בני ר' חייא איבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו ראשי גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמכשול. אמר להן בניי קוצים אתם משימין לי בין עיני אמר לו אביהם רבי אל ירע בעיניך יין ע' סוד ע' נכנס יין יצא סוד. כתיב וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיה

גליון הש"ם

גמ' וכתיב כי ה' עיניו משוטטות. עיני ה' המה משוטטים כל"ל:

מוסף רש"י

יין ניתן בשבעים אותיות. כך מסגוגו בגימטריא (ערובין סח.). גלות צדקיהו. מרבות ירושלים שגלו כולם (גיטין פח.). גלות יכניה. הוא יהויכין, קדמה לגלות צדקיהו אחת עשרה שנה, חז היא לדקה שמיהר והמריב ביתו כדי להגלות דורו של צדקיה לגבל בעוד שחכמי גלות יכניה קיימין, שלמדו תורה לאלו הגולים אחריהם, לפי שרוב חכמי התורה גלו עם יכניה, דכתיב בהו החרש והמסגר אלף (שם). כיון שסוגרין בהלכה. הלכה שהם סגורים בה, שאינם יודעים להשיב לשואליהם, שוב אין פותחין אחרים (שם). עולא אמר. הייגו דקדק, שמיהר להביא הרעה לפוף מ' מאות וחמשים, דהייגו ג' שנים קודם ונושנתם, דהיא בגימטריא מ' מאות וחמשים ושתים, ואם שהו עד ונושנתם היה מתקיים בהן כי אבד תאבדון (שם. וכעי"ז דברים ד כה). כתיב על גפי. כתורה משמעי, שלהה נערותיה מקרא, תלמידים העוסקין בה על גפי משמע כעל כנפים, מושב שאינו קבוע, וכתיב. קרא אחרינא, על כסא. מקום כבוד קבוע, כמו (בראשית מא) רק הכסא אגדל ממך, ל"א בתחילה על גפי, יחידי בגלה תלמידים כמו (שמות כא) אם בגפו יבא (ע"ז יט.).

ראו עיניך [6]**(וכתיב** [15]**כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ)** אמר רב אושעיא משמיה דרב אדם הראשון

ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב בגלות יכניה והחרש והמסגר אלף. חרש כיון שפותחין נעשו הכל כחרשין. והמסגר כיון שסוגרין אין מי יפתח. עולא אמר צדקה עשה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם ש"מ מהרה דהקב"ה תתנ"ב שנה הוי זזו השמועה עוד בסוף גיטין: **לפיכך** נברא אדם יחידי ללמד שכל המאבד נפש כאלו מאבד עולם מלא. וכן המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא כו'. ת"ר לא נברא אדם יחידי שלא יהיו המינים אומרים רשויות הרבה כו'. ת"ר בע"ש נברא אדם שלא יהיו המינים אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית ואם תזוח דעתו עליו יאמרו לו יתוש קדמך כו':

ג) [קדושין עח.], ב) [עירובין סה.], ג) גיטין פח. [ע"ש], ד) נ"ל אלא, ס"ק], ו) [מוספ' פ) [מגיגה יד.], ו) [מוספ' ס"ק], ז) [סס], ח) [מוספ' פ) ע"ז יט. ע"ש], י) [כל זה ליתא בילקוט], כ) [סוף פ' מצורע ע"ש], ל) בס"א ליתא ממהר הגלות, מ) בס"א: המינים,

שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם כו׳. חמשה עלו למטה שנים וירדו ארבעה כו׳. אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה. לאן לכך נוטה. ר׳ יצחק אמר מושך בערלתו היה כו׳. פי׳ רב ור׳ יצחק ורב נחמן באו להודיע כי המינים אומרים כי אדם הראשון מין היה כמותינו ומושך ערלתו היה וכופר בעיקר השכינה היה. ומביאין ראיה לדבריהם מאלו הפסוקים הוו זהירין בתשובתם ללמוד מה שתשיבו להם. וכן פירוש כל כיוצא באלו. אבל חכמי התלמוד חס שאומר׳ על אדם הראשון ועל כיוצא בו פגם. והמפרש זולתי זה הפירוש עתיד ליתן את הדין. אמר רב כשביקש הקב״ה לבראות את עולמו ברא כת של מלאכי השרת אמר נעשה אדם אמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו הוישיט אצבעו ביניהם ושרפן. וכן כת שניה. וכן כת שלישית כו׳. אמר רב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב״ה לאדם הראשון דור דור וחכמיו ודורשיו ופרנסיו וכיון שהגיע לדורו של ר׳ עקיבא שמח בתורתו ונעצב במיתתו שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם. תנן התם ר׳ אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד מה שתשיב לאפיקורוס. אמר ר׳ יוחנן אפיקורוס נכרי. אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דמפקר טפי. וכל מקום דמיפקרי מינים תשובתן בצידם. נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. ויברא אלהים את האדם בצלמו. הבה נרדה. וירד ה׳. כי שם נגלו אליו האלהים. לאל העונה אותי. אשר לו אלהים קרובים אליו. כה׳ אלהינו ככל קראנו אליו. אשר הלכו אלהים לפדות לו. ולא כתיב להם. חזה הוה עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב. כו׳ דאמר אין הקב״ה עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאילתא. מאי כרסון אחד לו ואחד לדוד ונדחו דבריו. ועוד חזר ואמר אחד לדין ואחד לצדקה וא״ל ר׳ אלעזר בן עזריה כלך למדברותיך אצל נגעים ואהלות כלומר דבר בקושיות ובהוראות כי בהגדות אינך כך. מדרשי הפסוקין בהגדות הן. אחד לכסא לישיבה ואחד לשדרפף להדום. כדכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי. א״ל ההוא מינא לרב אידית כתיב ואל משה אמר עלה אל ה׳ עלה אלי מיבעי ליה. א״ל חזי לרישא דעיניא דכתיב הנה אנכי שולח מלאך וכו׳ ומלאך זהו מטטרון וכתיב ביה כי שמי בקרבו מלשון בקרב העם הזה בקרבי אתה יושב. והוא אמר עלה אל ה׳ א״ל אי הכי ששמו בקרבו פלחו ליה. א״ל אל תמר בו כתיב דמשמע אל תמירני בו כי לא ישא לפשעכם ששמי בקרבו כלומר הוא יודע כי שמי אל קנא ונוקם. נוקם ה׳ ובעל חמה לפיכך לא ישא לפשעכם א״ל הימנותא כלומר בשבועה אפי׳ כפרוונקא שהוא כתייר לא קיבלנוהו כדכתיב ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. א״ל מינא לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי כתיב וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה׳ מאתו מיבעי ליה למימר. א״ל ההוא כוכס ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך. נשיי מיבעי ליה למימר אלא משתעי קרא הכי. הכא נמי משתעי קרא הכי. א״ר יוחנן כי הוה דריש ר׳ מאיר בפרקא הוה דריש תלתא אגדתא תלתא מתלי ושמ׳ תלתא שמעתא תלתא אגדתא תלתא מתלי וש׳ משלות

ויורדו ארבעה. אדם וחוה וקין ותימומתו אבל הבל לא נולד באותו פעם כדכתיב (בראשית ד) ותוסף ללדת ושני תיומות נולדו עמו דדרים בבראשית רבה מדכתיב (שם) את אחיו את הבל׳:

דהורמיז

גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות עגבותיו א״ר אחא מאקרא דאגמא א״ר [6]יוחנן בר חנינא [3]שתים עשרה שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד על רגליו ששית קרא שמות שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון שתים עשרה נטרד והלך לו שנאמר [1]אדם ביקר בל ילין [2]אמר רמי בר חמא אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר [1]נמשל כבהמות נדמו: (שע״ה בסו״ף ארמ״י סימן) אמר רב יהודה א״ר בשעה שבקש הקב״ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם [2]נעשה אדם בצלמנו אמרו לפניו רבש״ע מה מעשיו אמר להן כך וכך מעשיו אמרו לפניו רבש״ע [3]מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו [7]הוישיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם וכן כת שניה כת שלישית [8]אמרו לפניו רבש״ע ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כל העולם כולו שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין אמרו לפניו רבש״ע לא יפה אמרו ראשונים לפניך אמר להן [4]ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו׳ אמר רב יהודה אמר רב [9]אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה שנאמר [5]למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים כיון שסרח הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו שנאמר [6]אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפך אמר ר״א אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע היה שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים [10](עד קצה השמים) כיון שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו שנאמר אחור וקדם צרתני וגו׳ קשו קראי אהדדי אידי ואידי חדא מידה היא ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר [7]ולי מה יקרו רעיך אל והיינו [11]דאמר ריש לקיש מאי דכתיב [8]זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב״ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו [12]אמר ולי מה יקרו רעיך אל ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר [9]ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה לבך רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה כתיב הכא [10]והמה כאדם עברו ברית וכתיב התם [11]את בריתי הפר רב נחמן אמר כופר בעיקר היה כתיב הכא עברו ברית וכתיב התם [9](את בריתי הפר) [12]ואמרו על אשר עזבו (את) ברית ה׳ [13](אלהי אבותם) [14]תנן התם ר״א אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס אמר ר׳ יוחנן ל״ש אלא אפיקורוס (של) עובדי כוכבים אבל אפיקורוס ישראל כ״ש דפקר טפי א״ר יוחנן כ״מ שפקרו המינים תשובתן בצידן [2]נעשה אדם בצלמנו (ואומר) [13]ויברא אלהים את האדם בצלמו [14]הבה נרדה ונבלה שם שפתם [15]ויורד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל [16]כי שם נגלו אליו האלהים [17]לאל העונה אותי ביום צרתי [18]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו [19]ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם [20]עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב הנך למה לי כדרבי יוחנן דא״ר יוחנן אין הקב״ה עושה דבר אא״כ נמלך בפמליא של מעלה שנאמר [21]בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתא התינה כולהי עד די כרסון רמיו מאי איכא למימר [22]אחד לו ואחד לדוד דתניא אחד לו ואחד לדוד דברי ר״ע א״ל ר׳ יוסי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה קבלה מיניה או לא קבלה מיניה ת״ש דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי ר״ע [23]א״ל ר׳ אלעזר בן עזריא עקיבא [24]מה לך אצל הגדה כלך אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו אמר רב נחמן האי מאן דידע לאהדורי למינים כרב אידית ליהדר ואי לא לא ליהדר אמר ההוא מינא לרב אידית כתיב [22]ואל משה אמר עלה אל ה׳ עלה אלי מיבעי ליה א״ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו דכתיב [23]כי שמי בקרבו אי הכי ניפלחו ליה כתיב [23]אל תמר בו אל תמירני בו אם כן לא ישא לפשעכם למה לי א״ל הימנותא בידן דאפילו בפרוונקא נמי לא קבילניה דכתיב [24]ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו׳ אמר ליה ההוא מינא לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי כתיב [25]וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה׳ מאתו מיבעי ליה א״ל ההוא כובס שבקיה אנא מהדרנא ליה דכתיב [26]ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך נשיי מיבעי ליה אלא משתעי קרא הכי הכא נמי משתעי קרא הכי א״ל מנא לך הא מפירקיה דר״מ שמיע לי דא״ר יוחנן כי הוה דריש ר׳ מאיר בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי ואמר ר׳ יוחנן ג׳ מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר ואנו אין לנו אלא שלש

אבות

מדבר: **לדוקי** [6] **היה**. נוטה לעבודת כוכבים: **שקוד**. מהיר וזריז: **כדי שתהא להשיב לאפיקורוס**. הנא להביא ראיה מן התורה לדברי הלדוקים [6]: **כל שכן דפקר טפי**. שהרי הכיר וכפר ומתוך כך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו: **שפקרו הלדוקים** [6]. שמביאין ראיה מן התורה לאפקירן: **ויברא**. יחידי: **העונה**. לשון יחיד: **אשר הלכו אלהים לפדות לו**. הרי לשון יחיד: **עד דכרסון רמיו**. נתיישבו הכסאות דמשמע שניים: **כתיב כיה ועתיק יומין יתיב**. יחידי: **הנך למה לי**. למה נכתב בלשון רבים: **כדרבי יוחנן**. שהכל בעלת פמליא שלו: **שבינה חול**. שאתה מושיב בשר ודם אצלו: **זהו מטטרון**. הוא אמר עלה אל ה׳: **ששמו כשם רבו**. ה׳. לפיכך לא הזכיר שמו וכתב סתם: **אם כן לא ישא לפשעכם**. לא יכול לסלוח לפשעכם ומה יתרון בו: **אמר ליה הימנותא בידן**. שאין בו כח לשלח פשעינו ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא שליח מוליא ומביא: **שמיע לי**. שהמקרא הזה תשובה לזה:

מסורת הש״ס

מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם: תהלים קלט יז 8. זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: בראשית ה א 9. ויקרא יי אלהים אל האדם ויאמר לו איכה: בראשית ג ט 10. והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי: הושע ו ז 11. וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר: בראשית יז יד 12. ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: דברים כט כד ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום: ירמיהו כב ט 13. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: בראשית א כז 14. הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: בראשית יא ז 15. וירד יי לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: בראשית יא ה 16. ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: בראשית לה ז 17. ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: בראשית לה ג 18. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי אלהינו בכל קראנו אליו: דברים ד ז 19. ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו: שמואל ב ז כג 20. חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק: דניאל ז ט 21. בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חיא די שליט עלאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה: דניאל ד יד 22. ואל משה אמר עלה אל יי אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק: שמות כד א 23. השמר מפני ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו: שמות כג כא 24. ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה: שמות לג טו 25. ויי המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יי מן השמים: בראשית יט כד 26. ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי: בראשית ד כג

ו) כל״ל אותם אמתי. כ) [אמנות דל״ל פ״ל ע״ש כמה מיעוסן]. ג) שבת קנ״ז: ע״ש, ד) [יומא כא״]. ה) הגדות אלו יש להן פיוט למביני׳, ו) חגיגה יב״, ז) רש״ל מומק זה, ח) ע״ז ה״, ט) [ע״ל ואמרן], י) רש״ל מומק זה, כ) [ע״ל אלהיהם], ל) אבות פ״ב מי״ד, מ) חגיגה יד״, נ) [לקמן סז: חגיגה יד.], ס) [עי׳ פירש״י לקמן סז: ד״ה מדברותיך], ע) [נע״ל: שהיא], פ) בס״א: מין, צ) בס״א: מיעוט, ק) בס״א: המיעוט, ר) [ועי׳ היטב ינמות סב. ד״ה מ״ע דל׳ מתן אגיני׳ דש״ס דכתיב וכו׳].

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה ברא אדם ולמקצה השמים מקצה ועד קצה:

מוסף רש״י

נמשל כבהמות נדמו. מי שהיה מושלח בו בידוע שבבהמה נדמה (שבת קנ״ב). **מסוף העולם ועד סופו היה**. כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו למערב (חגיגה יב.). **על הארץ ולמקצה השמים**. על הארץ היה ומגיע לשמים (שם). **אחור וקדם צרתני**. שתי פעמים יצרתני, תחלה גבוה ולבסוף שפל (שם). **כלך אצל נגעים ואהלות**. חזל מדברין עד שתגיע אצל נגעים ואהלות שהן הלכות עמוקות (חגיגה יד. לגירסת: כלך מדברותיך) מגע מדברין ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ונהסם אתה מחודל ולא בהגדה (לקמן סז: לגירסת: כלה מדברותיך).

תורה אור השלם

1. האדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו: תהלים מט יג
2. ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו ברגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ: בראשית א כו
3. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו: תהלים ח ה
4. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט: ישעיהו מו ד
5. כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו: דברים ד לב
6. אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה: תהלים קלט ה 7. ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם: תהלים קלט יז 8. זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: בראשית ה א 9. ויקרא יי אלהים אל האדם ויאמר לו איכה: בראשית ג ט 10. והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי: הושע ו ז 11. וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר: בראשית יז יד 12. ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: דברים כט כד ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום: ירמיהו כב ט 13. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: בראשית א כז 14. הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: בראשית יא ז 15. וירד יי לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: בראשית יא ה 16. ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: בראשית לה ז 17. ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: בראשית לה ג 18. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי אלהינו בכל קראנו אליו: דברים ד ז 19. ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו: שמואל ב ז כג 20. חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק: דניאל ז ט 21. בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חיא די שליט עלאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה: דניאל ד יד 22. ואל משה אמר עלה אל יי אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק: שמות כד א 23. השמר מפני ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו: שמות כג כא 24. ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה: שמות לג טו 25. ויי המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יי מן השמים: בראשית יט כד 26. ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי: בראשית ד כג

אבות יאכלו בוסר. משל הוא שריסה השועל את הזאב ליכנס לאחר היהודים בע"ש ולתקן עמהם לרבי סעודה ויאכל עמהם בשבת וכשבא ליכנס חברו עליו במקלות בא להרוג את השועל אמר לא הלקוך אלא בשביל אביך שפעם אחת התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב אמר לו ובשביל אבא אני לוקה אמר לו [1]הן האבות יאכלו בוסר וגו' אבל בא עמי וארלאך מקום לאכול ולשבוע בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מוסבב עליו וכשני לאשי החבל שני לליים קשורים נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה אמר לו הזאב למה אתה נכנס לשם אמר לו יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה אמר לו אני איאך ארד א"ל הכנס אתה בדלי העליון נכנס והכביד וירד ודלי שהשועל עליו עלה א"ל איאך אני עולה אמר לו לדיק מגרה נחלן וינא רשע תחתיו לא כך כתיב מאזני לדק וגו': **בוסר.** ענבים קודם בישולם ומקרין את השיניים: **אמרה לו אבי לי דוכום אחד.** שופט לנקום נקמה: **אוכיב אוביה בחצא.** תחת הרמן קלינ"י בלע"ז וכן דרך גלייתה ומתוך שראה אותה בגבותה נמאסת עליו: **הוה מאים' ליה.** שיראה בתחוכה קודם גמר תקונה: **אלהייכו מאי עביד.** מכשף[1] הוה וכשבור אין הוא יכול להכחישני: **חכוני.** קדוני"ל בלע"ז: **ארגילא.** קרוני"ל בלע"ז: **וקא מהדר ליה.** סביב סביב בארגילא: **מני לי כוכבי.** מנויין לי הכוכבים כלומר יודע אני מספרם: **לא ידעת.** שאריך אתה למנותם: **דאיכא ברקיע ידעת.** בלא מנין ולמנותם איך יכול: **מי שברא הרים לא ברא רוח.** זה נקרא יוצר וזה נקרא בורא ושני שמות הם: **הכי נמי.** מי שברא אבר זה לא ברא אבר זה ואם תאמר כן הוא הא תינח באברים המרוחקים מיהו טפח על טפח יש בו באדם ובאותו טפח יש בו שני נקבים האוזן והעין קרי להאי טוטע אזן ולהאי יוצר עין תאמר שנתעסקו שניהם באותו טפח אמר לו הן: **וכי בשעה מיהה שניהם נתפייסו.** הנעלים הנוטע והיוצר מסכימין להמיתו: **אמנושא.** מכשף. ויודע אני על ידי כישוף דמחלייך ולמעלה: **דהורמיז.** שד כדאמר הורמיז בר לילתא בבבא בתרא (דף עג.): **דאהורמיז.** הקדוש ברוך הוא קרי הכי: **והיכי שביק ליה.** (אמר לו היאך שביק) אהורמיז להורמיז לאעברא מיא ארוחים בארעיה א"כ היאך מניח אהורמיז להעביר מים באלו שכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוליא דרך הנקבים התחתונים: **לא מלינן למיהוי כוותייכו.** שאי אפשר להיות לנו ערלה: **דוכי למלכא.** נולחו ומשמיקו בדבריו ומגייסו: **לגיבר.** מקום חיות רעות של מלכות: **קרייה.** רבן גמליאל לשמעיה דכופר[2]: **מחייה באפפקיה.** הכהו על לוארו: **א"ל.** כופר[3]: **שמשא אכולא עלמא ניחא.** שמשא חמה: **נחכן.** מוכא דמשחק בגביאיו: **מ"ט דשביעים.** למה לוה הקב"ה על המיעוטה: **דשויא לתרוייהו.** שחהא מועלת לשניהם כמו (אסתר ג) אין שווה להניחם: **כדי שחדעו וכו'.** ולא ירוש לבבכם בשבח ארלכם ותשכחו עול מלכותו: **וכל אשר לא יבא וכו'.** דחייה דחייה ודרש להו הכי כל מי שאינו יכול לבא בא"ש מפני שישרף תעבירו במים: **כל הגויים כאין נגדו.** גם אתכם לא הוליא מן הכלל: **מדידכו.** נגיאים שיצאו מכם דהיינו בלעם שהיה נבלי והעיד עליהם שאין אנו באותו כלל: ובגויים

[1] אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה [2] מאזני צדק אבני צדק [3] צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו א"ל כופר לרבן גמליאל אלהיכם גנב הוא דכתיב [4] ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן אמרה ליה ברתיה שבקיה דאנא מהדרנא ליה אמרה ליה תנו לי דוכום אחד א"ל למה ליך ליסטין באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתון של כסף והניחו לנו קיתון של זהב אמר לה ולוואי שיבא עלינו בכל יום [6] ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו אמר לה הכי קאמינא אלא לשקליה בהדיא אמרה ליה אייתו לי אומצא דבישרא אייתו לה אותבה תותי בחשא אפיקתה אמרה ליה אכול מהאי אמר לה מאיסא לי אמרה ליה ואדם הראשון נמי אי הות שקילה בהדיא הוה מאיסא ליה א"ל כופר [6] לרבן גמליאל ידענא אלהייכו מאי קא עביד [7] (והיכן יתיב) איתנגד ואיתנח א"ל מאי האי א"ל בן אחד יש לי בכרכי הים ויש לי גיעגועים עליו בעינא דמחויות ליה ניהלי אמר מי ידענא היכא ניהו א"ל דאיכא בארעא לא ידעת דאיכא בשמיא ידעת אמר ליה כופר לרבן גמליאל כתיב [5] מונה מספר לכוכבים מאי רבותיה אנא מצינא למימנא כוכבי אייתי חבושי שדינהו בארבילא וקא מהדר להו אמר ליה מנינהו א"ל אוקמינהו א"ל רקיע נמי הכי הדרא איכא דאמרי הכי א"ל מני לי כוכבי א"ל אימא לי [8] ככך ושיניך כמה הוה שדא ידיה לפומיה וקא מני להו א"ל דאיכא בפומיך לא ידעת דאיכא ברקיעא ידעת א"ל כופר לרבן גמליאל [7] מי שברא הרים לא ברא רוח שנאמר [6] כי הנה יוצר הרים ובורא רוח אלא מעתה גבי אדם דכתיב ויברא וייצר הכי נמי מי שברא זה לא ברא זה טפח על טפח יש בו באדם ושני נקבים יש בו מי שברא זה לא ברא זה שנאמר [7] הנוטע אוזן הלא ישמע ואם יוצר עין הלא יביט א"ל אין א"ל ובשעת מיתה כולן נתפייסו א"ל ההוא אמגושא לאמימר מפלגך לעילאי דהורמיז מפלגך לתתאי דאהורמיז א"ל א"כ היכי שביק ליה אהורמיז להורמיז לעבורי מיא בארעיה אמר ליה קיסר לר' תנחום תא ליהוו כולן [8] לעמא חד אמר לחיי אנן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותייכו אתון מהליתו והוו כוותן א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לשדיוה לביבר שדיוה לביבר ולא אכלוה א"ל ההוא מינא האי דלא אכלוה משום דלא כפין הוא שדיוה ליה לדידיה ואכלוה א"ל כופר לר"ג אמריתו [9] כל בי עשרה שכינתא שריא כמה שכינתא איכא קרייה לשמעיה מחא ביה באפתקא א"ל אמאי על שמשא בביתיה דכופר א"ל שמשא אכולי עלמא ניחא ומה שמשא דחד מן אלף אלפי רבוא שמשי דקמי קודשא בריך הוא ניחא [10] לכולי עלמא שכינתא דקב"ה על אחת כמה וכמה א"ל ההוא מינא לרבי אבהו אלהיכם [11] גחכן הוא דקאמר ליה ליחזקאל [8] שכב על צדך השמאלי וכתיב [9] ושכבת על צדך הימני אתא ההוא תלמידא א"ל מ"ט דשביעתא א"ל השתא [10] אמינא לכו מילתא דשויא [9] לתרוייהו אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו מנהגו של עולם מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כולן אם רחמן הוא הורג חצים אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר הגדולים שבהן ביסורין אף כך הקב"ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עוונותיהם של ישראל א"ל ההוא מינא לרבי אבהו אלהיכם כהן הוא דכתיב [10] ויקחו לי תרומה כי קבריה למשה במאי טביל וכי תימא במיא והכתיב [11] מי מדד בשעלו מים א"ל בנורא טביל דכתיב [12] כי הנה ה' באש יבא ומי סלקא טבילותא בנורא א"ל אדרבה עיקר טבילותא בנורא הוא דכתיב [13] וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים אמר ליה ההוא מינא לרבי אבינא כתיב [14] מי כעמך כישראל גוי אחד בארץ מאי רבותייהו אתון נמי ערביתו בהדן דכתיב [15] כל הגוים כאין נגדו אמר ליה מדידכו אסהידו עלן דכתיב ובגוים

דהורמיז. נקוטרס גרס קמא בלא אל"ף ובתרא באל"ף ור"ת גרים תרוייהו בלא אל"ף אלא קמא הורמיז בזי"ן כמו (נ"ב דף ח. ושם) איפרא הורמיז שהוא לשון מן מאת המקום איפרא כמו (נ"מ דף קיט.) אפריון נמטייה ובתרא הורמין בנו"ן כמו הורמין בר לילתא (נ"ב דף עב.):

במאי טביל. הא לא קשה ליה היאך נעמא דישראל נקראו בגיס לנמקוס:

הדרן עלך אחד דיני ממונות

1. מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה:
יחזקאל יח ב
2. מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים:
ויקרא יט לו
3. צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו:
משלי יא ח
4. ויפל יי אלהים תרדמה על האדם וישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה:
בראשית ב כא
5. מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא:
תהלים קמז ד
6. כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי אלהי צבאות שמו:
עמוס ד יג
7. הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט:
תהלים צד ט
8. ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו מספר הימים אשר תשכב עליו תשא את עונם:
יחזקאל ד ד
9. וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה לשנה נתתיו לך:
יחזקאל ד ו
10. דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי:
שמות כה ב
11. מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים: ישעיהו מ יב
12. כי הנה יי באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש:
ישעיהו סו טו
13. כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים:
במדבר לא כג
14. ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונרא־ות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו:
שמואל ב ז כג
15. כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו:
ישעיהו מ יז

לעזי רש"י

קלינ"י. אפר חם (באיטליקית).
קדוני"ץ [קודרוני"ץ] חבושים (פירוח).
קרוכי"ל. מסגנת (בפרובנסאלית).

הגהות הב"ח

(א) גמ' בכל יום א"ל ולא יפה:

רבינו חננאל

שועלים היו לו לר' מאיר ואנו לא באת לידינו אלא אחת. אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה וידועה היא. א"ל קיסר לרב"ג שתי רשויות הן א' יוצר וא' בורא. א' ברא הרוח וא' יצר הרים שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. א"ל אי הכי גבי אדם דכתיב ויברא וייצר הכי נמי דשתי רשויות בראוהו. הנה בטפח אחד בפניו של אדם כתוב נוטע ויוצר דכתיב הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט. א' נוטע האוזן וא' יצר העין. א"ל אין. א"ל ובשעת מיתה כולן נתפייסו כלומר וכי הסכימו כולן בשעת מיתה שימית זה האוזן וזה העין כל אחד מה שעשה שנמצאו כל אבריו מתים ביחד. א"ל אמגושא לאמימר מפלגך לעילא דהורמיז ומפלגך לתתא דאורמיז. כלומר הורמיז ברא הפה שמכניס הטעמים היפ' והמשקים הנקיים וכיוצא בהן. ואורמיז ברא מלמטה הנקבים שמשמשין הרעי והשתן וכיוצא בהן. א"ל ההוא מינא לר' אבהו אלהיכם גחכן הוא שאמר ליחזקאל שכב על צדך השמאלי כלומר דרך שחוק דבר זה. א"ל הקב"ה ייסרו מפני שהוא גדול שבדור כדי למרק עוונותיהן של ישראל. ותוב אמר אלהיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה. כך קבריה למשה שנאמר ויקבור אותו בני במאי טביל הלא כתי' מי מדד בשעלו מים אנה [נמצא] מים [כ"כ] שיטבול כהן א"ל באש דעיקר טבילה באש היא כי כל דבר שהאש אוכלתו הוא שצריך טבילה במים. שנאמר כל דבר אשר יבא באש תעבירו כאש וטהר וכל